

УДК 78.071.1:78.082(477)
DOI 10.34064/khnum2-2605

Романюк Ірина Анатоліївна

кандидат мистецтвознавства, доцент,
доцент кафедри інтерпретології та аналізу музики Харківського
національного університету мистецтв імені І. П. Котляревського
e-mail: yarka_lviv@ukr.net
ORCID 0000-0001-7900-5960

Щелканова Світлана Олександрівна

викладач кафедри інтерпретології та аналізу музики Харківського
національного університету мистецтв імені І. П. Котляревського;
e-mail: cvetlanakabasova@gmail.com
ORCID iD: 000-0001-7951-7499

**«СПЕКТРИ» В. СИЛЬВЕСТРОВА У КОНТЕКСТІ АВАНГАРДНИХ
ТЕНДЕНЦІЙ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ 1960 РОКІВ**

Дослідження має на меті виявлення феноменологічної природи симфонії «Спектри» для камерного оркестру (1965) В. Сильвестрова як зразка раннього періоду творчості митця у контексті авангардних тенденцій української культури 1960 років. Даний твір, що увиразнює самотність українську картину світу 60 років минулого століття, до сьогодні не став предметом спеціального розгляду у музичній науці. Наукова новизна дослідження зумовлена вивченням камерної симфонії «Спектри» у контексті тенденцій української культури зазначеного періоду. Розглядаються кроскультурні зв'язки, зокрема, вплив творчості Г. Гавриленка, С. Параджанова (художній фільм «Київські фрески»), дотичних до кола «київського авангарду». Свобода втілення авторського висловлювання у творі виявлена на різних рівнях: мовленнєвому, композиційному, стильовому. Музична мова базується на залученні сонорних звучань, пуантилізму та алеаторики. Симфонія «Спектри» для камерного оркестру втілює авангардну поетику і свободу вираження онтологічних фундацій музики в абсолютному вигляді та демонструє оригінальність художнього мислення митця.

Ключові слова: композиторська творчість; музичне мислення; українська музична культура; симфонія «Спектри» для камерного оркестру В. Сильвестрова; «київський авангард»; тембр; алеаторика; сонорність; техніка письма; пуантилізм.

*«Є скарби, допоки їх шукають.
Перестануть – от тоді вже все»*

Ліна Костенко

«Я існував ніби в країні неполоханих птахів»

Валентин Сильвестров

Постановка проблеми. Творча постать класика української музичної культури Валентина Сильвестрова постає як знакова з огляду на увиразнену місію митця як речника українського мистецтва сьогодні у світовому масштабі. Камерна симфонія «Спектри» (1965), створена майстром понад 50 років тому в умовах пануючої ідеологічної заангажованості, нині, на тлі історичних випробувань і звитяжної стійкості України, актуалізується як прояв свободи мислення. Композиторський доробок В. Сильвестрова 1960 років у симфонічній царині є сміливим виходом за межі усталених засад академічної традиції. Цей твір, що втілює оригінальність художнього стилю В. Сильвестрова і, ширше, – самобутню українську картину світу 1960 років, до сьогодні не постав предметом спеціального дослідження ні у вітчизняному, ні у світовому музикознавстві, що зумовлює актуальність заявленої теми нашої наукової розвідки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню творчості В. Сильвестрова у контексті авангардних тенденцій української культури 1960 років присвячено новітні наукові розвідки О. Городецької (2021), О. Опанасюка (2021), колективу авторів на чолі з Л. Шаповаловою (Shapovalova, Romaniuk, Chernyavska, & Shchelkanova, 2021).

Оксана Городецька, авторка дисертації, присвяченої вітчизняній музиці 1960 років в контексті цілісності епохи, в одній із своїх наукових розвідок фокусує увагу на сонатній драматургії у творах укра-

їнського авангарду 60 років XX століття. О. Городецька на прикладі «Ритмів» для фортепіано В. Загорцева досліджує оновлення і трансформацію сонатності в межах українського авангардного мистецтва, тим самим увиразнюючи стильові засади творчості композиторів музичного авангарду, до яких належав В. Сильвестров (Городецька, 2021).

Один із розділів монографії О. Опанасюка, в якій викладено концепцію структурної феноменології та типології форм художнього образу, містить аналіз творчого доробку композиторів В. Сильвестрова і М. Колесси (Опанасюк, 2021: 284–294). Розроблений автором підхід уможливує увиразнення інтенціональних аспектів та питомих ознак творчості композиторів і музичних явищ, в тому числі, сучасного мистецтва, що відкриває новий ракурс дослідження музичних феноменів у культурно-інтенціональній перспективі.

У статті колективу авторів «Звуковий універсум ранніх симфоній В. Сильвестрова» (Shapovalova, Romaniuk, Chernyavska, & Shchelkanova, 2021) розглядаються шляхи трансформації жанру симфонії в музичній культурі другої половини XX століття на прикладі ранніх симфоній українського майстра. Проблематика розвідки пов'язана із переосмисленням парадигми аналізу симфонії і симфонізму в музикознавстві XXI століття.

Окрім того, серед новітніх публікацій вкажемо на фундаментальне видання, укладене сучасним українським композитором і дослідником О. Щетинським (2017), яке присвячено представнику «київського авангарду» Л. Грабовському. Зокрема, зібрані в одному виданні наукові статті, публіцистичні нариси та матеріали виявляють тенденції розвитку української музики 1960 років, загальнокультурний контекст доби українського шістдесятництва тощо.

Мета нашого дослідження – виявити феноменологічну природу камерної симфонії «Спектри» В. Сильвестрова як зразка раннього періоду творчості митця у контексті авангардних тенденцій української культури 1960 років.

Методи дослідження. Музичний текст камерної симфонії «Спектри», зважаючи на неявну, невиокремлювану безпосередньо структурно-семіотичну модель, сприяє свободі теоретичних інтер-

претацій і запрошує до пошукування відповідного методологічного інструментарію. Таким чином, концепція дослідження ґрунтується на таких наукових підходах, як історико-культурологічний, що виявляє зумовленість впливу тогочасного мистецького часопростору на творчу особистість В. Сильвестрова; жанровий, що уможливорює виокремлення типологічних принципів симфонічного жанру; стильовий, що виявляє засади стилю раннього періоду творчості В. Сильвестрова; структурно-функціональний, який розкриває композиційне і смислове улаштування музичного твору, забезпечуючи його розуміння як художнього цілого. Окрім того, залучено семантичний та герменевтичний методи, що дозволяють визначити та означити значущі смислові структури, а також онтосонологічний метод, спрямований на виявлення сутності досліджуваного твору як зв'язної картини світу та специфіку його звукосприйняття.

Виклад основного матеріалу. Симфонія «Спектри» для камерного оркестру (1965) є зразком ранньої творчості В. Сильвестрова. Саме у 1963–1966 роки композитором було створено три перші з дев'ятох симфоній, наявних нині у творчому доробку В. Сильвестрова.

Загалом, до раннього періоду творчості митця правомірно віднести три перші симфонії (1963/1974, 1965 і 1966), «Класичну увертюру» (1964), «Містерію» для флейти і ударних (1964), яка слугує певним «переходом» до Третьої та Четвертої симфоній, камерну симфонію «Спектри» (1965), «Моно-дію» для фортепіано і симфонічного оркестру (1965), «Гімн» для симфонічного оркестру (1967) та «Поєму пам'яті Б. Лятошинського». Четверту ж симфонію (1976) було створено вже після таких знакових в еволюції композиторського письма В. Сильвестрова опусів, як «Медитація» (симфонія для віолончелі та камерного оркестру, 1972) та «Драма» (інструментальний ансамбль для скрипки, віолончелі та фортепіано, 1971). Хронологічно Четверта симфонія виходить за межі раннього періоду творчості, проте є прикметною як зразок онто-стильової динаміки жанру у творчості В. Сильвестрова.

Заявлена тема дослідження неминує передбачає вторгнення на досить «небезпечну» територію, пов'язану з визначенням періо-

дизації творчості В. Сильвестрова, нашого сучасника, й, водночас, зачіпає проблему еволюції композиторського стилю. Для дослідника питання періодизації життєтворчості сучасника завжди є певною мірою *відкритим текстом*, пунктиром віх творчого шляху, навіть якщо йдеться про визначення фазовості. У випадку з В. Сильвестровим очевидний зовнішній фактор – зміна радикально авангардної стилістики композиторського письма естетикою «слабкого стилю» і «багательності» – проковує до так званої «стилістичної» періодизації. Саме жанрово-стильовий принцип є найбільш поширеним при визначенні якісних змін усередині простору еволюції творчості митця. На сьогодні співіснують різні концепції щодо періодизації творчості композитора. Найбільш поширеною (й укрупненою) є періодизація творчості, що базується на концепції *«стилістичного зламу»*, який сам митець сприймає і потрактовує як перехід. У творчому спадку В. Сильвестрова «Тихі пісні» (1977) і П'ята симфонія (1982) стали увиразниками нової естетичної парадигми, пов'язаної із відмовою митця від авангардної техніки письма та опануванням естетики «слабкого стилю», що пізніше знайшло своє крайнє вираження у «багательності».

Незважаючи на різні підходи до трактування періодизації творчого шляху В. Сильвестрова, не викликає суперечок існування раннього періоду творчості композитора. Н. Савицька визначає ранній період творчості будь-якого митця як «уособлення духовно-етичних витоків буття, автономну психоемоційну реальність, що визначає масштаб майбутньої духовної та професійної перспективи» (Савицька, 2008: 90). Це визначення якнайкраще відповідає хроносу творчого шляху В. Сильвестрова, в ранній період творчості якого склалося коло найважливіших сутнісних (онтологічних) витоків, що не тільки обумовили керунок подальшої «духовної та професійної перспективи» майстра, але й розширили уявлення про національне музичне мистецтво (зокрема у царині симфонічного жанру).

Ряд дослідників і знаних виконавців творів В. Сильвестрова наголошують на значенні раннього періоду його творчості. «Якщо говорити відверто, я дуже прив'язаний і люблю ось цей перший період Сильвестрова, авангардний. Два роки тому з колосальним захоплен-

ням диригував у Львові його Третьою симфонією «Есхатофонією»¹, – зазначає в інтерв'ю 2014 року Ігор Блажков (народ. 1936) – видатний український диригент, якому В. Сильвестров і присвятив «Спектри».

Необхідним при розгляді раннього періоду творчості В. Сильвестрова і загалом композиторської реальності 1960 років убачається врахування кроскультурного контексту. Зокрема, тогочасне мистецьке середовище Києва відіграло вагомий роль у формуванні глибинних естетичних підвалин раннього стилю В. Сильвестрова.

Як відомо, композитор належав до «київського авангарду» – унікальної генерації митців, об'єднаних художніми ідеями українського шістдесятництва, чия творчість стала видатним культурним явищем. Це визначення увиразнює високий градус новацій, заданих композиторами – представниками школи Бориса Лятошинського та групою однодумців, згуртованих у суміжному мистецькому колі (С. Параджанов, В. Ламах, Г. Гавриленко тощо). До когорти «київського авангарду», крім В. Сильвестрова, належали диригент І. Блажков, композитори Л. Грабовський, В. Годзяцький, В. Загорцев, В. Пацера, П. Соловкіна, В. Губа, музикознавиці Г. Мокреєва і Л. Бондаренко, пізніше (від середини 1960 років) – І. Карабиць, Є. Станкович, С. Крутиков. Усіх митців об'єднувало прагнення до пошуку шляхів виходу за межі досить жорстко регламентованого «стандарту» соцреалізму.

Найбільш переконлива дефініція «київського авангарду» належить перу О. Щетинського: «Неформальна спільнота молодих київських музикантів, що прагнули оновлення українського музичного мистецтва та зближення з європейським повоєнним авангардом. Спільнота утворилася 1961 року, існувала протягом 60-х, не виходячи за межі приватного спілкування близьких за поглядами людей» (Щетинський, 2017: 48).

В. Сильвестров, згадуючи той час, констатує, що свобода у мистецьких пошуках була зумовлена спілкуванням із сподвижниками: «Мені хоча і здається, що я вільний, насправді я оточений безліччю

¹ Розшифровка фрагмента відеосюжету про Валентина Сильвестрова О. Муніпова, І. Муніпової для проєкту «Фермата». Берлін, 2014 (Сильвестров, В., Блажков, І., 2014: 0:05–0:45).

зв'язків і саме вони створювали для мене цю свободу» (Сильвестров, 2004: 82). Беззаперечне надбання «київського авангарду» (ширше – українського шістдесятництва) полягало в тому, що його представникам, нині – знаним митцям, творчість яких репрезентує українську культуру у світі, вистачило сміливості та сил зрушити устої панівної естетики соцреалізму в найскладніший для цього час. Варто наголосити на факті визнання здобутків неофіційного музичного мистецтва «київського авангарду» (більшою мірою, В. Сильвестрова) західноєвропейською мистецькою спільнотою (П. Булез, Т. Адорно, Б. Мадерна та ін.). На противагу тому, очевидним був інформаційний «голод» початку 1960 років у радянському музичному просторі, про що свідчить такий вислів Л. Грабовського: «Малер був зовсім невідомий тоді, принаймні в Києві, і нічого з його творів не виконували» (Щетинський, 2017: 230). Поколінню інформаційної «вседозволеності» та пересиченості 2020-х важко зрозуміти нині, як по крупицях у той час здобувалися знання, яку значущу роль відігравала самоосвіта. «Ми почали збиратися 1961 року, щоб разом вивчати додекафонию. В нашому розпорядженні був єдиний примірник перекладу підручника Ганса Єлінека “Впровадження до композиції дванадцятьма тонами”, який я нашвидкуруч записав олівцем у великому зошиті, що нагадував “бухгалтерську книгу”. <...> Я засів за цей переклад, кинувши абсолютно все. Два тижні я день і ніч перекладав. Цей примірник перекладу потім усі рвали з рук. Фактично єдиний, хто займався цим регулярно і систематично <...> – це був Сильвестров», – згадує Л. Грабовський (там само).

Окремі митці, приналежні до кола «київського авангарду», мали безпосередній вплив на творчість В. Сильвестрова. Прикметним є їх пойменування, разом із В. Сильвестровим, «*тихими ликами української культури*» (Айги, 2005: 21). Серед найвпливовіших особистостей, передусім, вкажемо на художника Григорія Гавриленка (1927–1984), якому композитор присвятив свій «Пам'ятник», а також Сергія Параджанова (1924–1990), який увійшов в історію культури другої половини ХХ століття як режисер із самобутнім індивідуальним стилем, творець унікальної мови «поетичного кіно», що ґрунтується на символах і метафорах.

Саме ці митці відіграли знакову роль у створенні «Спектрів» (1965) для камерного оркестру В. Сильвестрова. Безпосередньо назва симфонічної композиції пов'язана із драматургією незавершеного художнього фільму С. Параджанова, зйомки якого відбулись у тому ж 1965 році. Йдеться про «Київські фрески» – картини, головною темою котрої постало осмислення війни та її наслідків.

«Фільм задуманий мною як кінофрески» (цит. за Стефен, 2014: 85) – такою є авторська настанова С. Параджанова на початку сценарію. Візуальний стиль стрічки, знятої у жанрі арт-хаус, позначений впливом символічного та сюрреалістичного мистецтва. За словами оператора «Київських фресок» Олександра Антипенка, «... нетривала робота над цією картиною поклала початок тому, що Параджанов робив пізніше: “Колір граната”, “Легенда про Сурамську фортецю”, “Ашик-Кериб”. Поетика цих картин вийшла із наших проб. Коли в 1972 році з'явився “Рим” Фелліні, я впізнав у ньому багато з того, що Параджанов прагнув зробити 1965 року в “Київських фресках”» (Антипенко, 2014: 82).

Епізоди у кінострічці групуються здебільшого довкола метафоричних тем сценарію: війна, смерть, тілесність, образи жінки, образи сну. У переліку ключових постає тема митця і суспільства – беззаперечно, «Київські фрески» є увиразненням авторської рефлексії зі значною часткою автобіографічності. Показово, що даний проєкт С. Параджанова став «точкою перетину» не лише творчих пошуків самого кінорежисера і В. Сильвестрова. Зокрема, картина Г. Гавриленка «Дві жінки в природі» стала складовою візуальності кінопроб «Київських фресок». Мисткиня Д. Ключко, досліджуючи картини Г. Гавриленка, зауважує: «Більшість його творів – це образи, наповнені тишею, в них, як у композиціях обожнюваного ним Валентина Сильвестрова, найважливішими стають паузи» (Ключко, 2019: 243).

Перейдемо до розгляду «Спектрів» В. Сильвестрова – тричасинної симфонії для камерного оркестру. Прем'єра «Спектрів», як і Другої симфонії (написаних В. Сильвестровим протягом одного року), відбулася 8 грудня 1965 року у Великому залі Ленінградської (нині – Санкт-Петербурзької) філармонії під орудою диригента І. Блажкова – першого інтерпретатора обох творів.

Назва симфонії для камерного оркестру «Спектри» апелює до принципів будови драматургії «Київських фресок», про що вже згадувалось вище. У короткометражній стрічці С. Параджанова відсутній сюжет як такий, замість нього – «сполучення різних станів, виражених за допомогою тембру і темпу як відображення різних відтінків вогню чи світла» (Стеффен, 2014: 85). Концепцію циклу для камерного оркестру В. Сильвестрова дослідниця О. Михайлова характеризує так: «... інструментальні спектри (сонорні спалахи) сполучаються подібно до тонів у мелодії. Тематичний і мелодичний матеріал відсутній, а втім у слідуванні “просторових мотивів”, як Сильвестров називає блочні структури, діє мелодичний спосіб проспівування» (Михайлова, 2003: 68).

Музична мова камерної симфонії «Спектри» базується на залученні сонорних звучань, пуантилізму та алеаторики і є спорідненою із звучністю Другої симфонії В. Сильвестрова. Оркестрова тканина «Спектрів» вкрай розріджена, що візуально створює враження «міжзіркового простору». Провідну роль у творі відіграють тембри вібрафона, арфи, ксилоримби, що створюють відчуття відмінного, іншого часопростору. Зазначимо обраний композитором спеціальний склад оркестру у творі: В. Сильвестров залучає одинарний склад духових (флейта пікколо, флейта, кларнет, фагот, валторна, труба, тромбон), урівноважує їх струнними (4 перші та 4 другі скрипки, три альти, дві віолончелі та контрабас). Такий склад доповнено розлогою і розмаїтою групою ударних (дзвоники, ксилоримба, вібрафон, дзвони, трикутник, тарілки, гонг, там-там, великий барабан), а також арфою, фортепіано та електроорганом.

Зупинимось детальніше на розгляді першої частини тричастинного циклу. Перша частина (авторське позначення темпу $\text{♩} = 100$) традиційно для симфонічних творів В. Сильвестрова відкривається вступом, семантична функція якого увиразнюється через запропоновану автором систему розмежування цифр у партитурі. «Спектри» улаштовано за типом алеаторно-сонористичної композиції, де відсутні орієнтири функціонального або тематичного синтаксису. Тип письма, який здебільшого використовує композитор – це пуантилізм. По-перше, саме такий тип письма максимально задіює просторову слухачку

уяву. По-друге – цікавим є не мелодизоване улаштування (коли слух намагається об'єднати мікромотиви, звукові «крапки» в єдину структуру попри регістрове, темброве розмаїття та нетривке їхнє звучання), а скоріше, в даному випадку, те, що цілісність виформовується у перегукуванні «елементів» уявного всесвіту, що засвідчує своєрідне поліфонічне упорядкування. Сам митець зазначає: «Я намагався мелодизувати те, що не піддається мелодизуванню. Ти немовби співаєш, умовно, водою, небом, шумом вітру. Неможливість цього й спричиняє певний авангардний жест. Цю музику я назвав космічними пасторалями» (Сильвестров, 2004: 217).

Щодо метроритмічних ознак – у першій частині переважає перемінний розмір, який подекуди змінюється позначеним у секундах тактуванням (наприклад, ц. 3, четвертий такт). Пізнаваним ритмічним елементом першої частини «Спектрів» є ритмічна фігура тріолі з шістнадцятих тривалостей. Цей паттерн розпорошений по партитурі й у вигляді «уламків», враховуючи використання пуантилістичної фактури, і у цілісному відтворенні (наприклад, ц. 5 в темі арфи, ц. 6 в темі флейти). Також типовою є ритмічна фігура зворотного пунктиру.

Значну роль у «Спектрах» відіграє тембр як виразник певної «подієвості». Особливо активні при сприйнятті тембрового компонента зорово-просторові асоціації. При семантичному аналізі інтенсивно задіюються асоціативні слухові механізми, в тому числі, позамузичної природи.

Як уже зазначалося, провідну роль у створенні тембрової самобутності камерної симфонії відіграють вібрафон, арфа, ксилоримба, звучання яких є невід'ємною складовою тембрової драматургії. Більшою мірою вони залучаються у високому регістрі (звучність «іншого світу»), зіставляючись із загрозливими мотивами у низькій міді, литавр, подекуди – фортепіано. Зокрема, у партії фортепіано семантично пізнаваним є тематичне утворення (ц. 4), засноване на послідовності акордів хорального складу (всесвіт, що розширюється). Група струнних задіяна композитором як у створенні неспецифічних тембрових ефектів (за допомогою *col legno* та алеаторних елементів), так і в утворенні сонорного простору тривалого кластеру з поступовим включенням / виключенням голосів.

Розглянемо флейтову тему (ц. 6, приклад 1), яку в контексті твору можна визначити саме як аллюзію на *пастораль*. Розмір 3/8, типовий для пасторалі тембр дерев'яних духових – ця тема постає в якості знака «споглядання краси природи» як увиразнення «вічної теми» в музичному мистецтві (Shapovalova, Chernyavska, Govorukhina, & Nikolaievskaya, 2021: 136). У В. Сильвестрова – це не безтурботна рефлексія людини на лоні природи (у буколістичному сенсі), а споглядання природи як вона є, природи поза людським існуванням, природи як космосу (це «*космічні пасторалі*», за наведеним визначенням автора), як вмістилища стихій у натур-філософському розумінні.

Приклад 1.

Завершується перша частина чотирма тактами «порожнечі» і типовим форшлагом над паузою – пізнаваними прикметами стилю ранніх симфоній В. Сильвестрова.

Друга частина ($\text{♩} = 116$) створена як на основі засобів пуантилістичного письма, так і графічних алеаторичних моделей. Провідну роль у побудові драматургії відіграють тембри вібрафона, арфи та дзвоників.

У третій частині класичні відносні темпові позначення цілковито змінюються на вимірювання абсолютного часу в секундах (приклад 2).

Також повною мірою композитором застосовані новітні засоби письма, а саме, алеаторичні побудови за графічним паттерном, ато-

нальні імпровізації за графічною моделлю, у тому числі, спеціально позначені імпровізації у вказаному регістрі, рухливі й нервові за характером, непов'язані тони та різноманітні кластери.

Приклад 2.

The image shows a musical score for Chamber Symphony «Спектри» (Spectra) by Alexander Weber, measures 8 through 16. The score is written for a chamber ensemble including Clarinet, Violin I, Flute, Violin II, Viola, and Cello/Double Bass. The notation is highly graphic and complex, featuring many slurs, ties, and dynamic markings such as *pp*, *p*, *mf*, and *f*. The score is divided into two systems, with measures 8-11 in the first system and measures 12-16 in the second. The notation includes various rhythmic values and rests, as well as some non-standard symbols and markings that suggest improvisation or specific performance techniques.

Фактура камерної симфонії «Спектри» виформовується шляхом взаємодії двох основних факторів. Це – *сонорний простір струнних*, створюваний і застосуванням кластерів (тривалих, із поступовим підключенням / відключенням голосів, які переходять з одного в інший, «розчиняються» в часі), і грою за заданою ритмічною моделлю, і алеаторикою згідно з графічним малюнком. Інший фактор – *взаємодія партій флейти, фортепіано і ударних* (вібрафон, литаври, дзвіночки, трикутник, тарілки), яка значною мірою здійснюється в пуантилістичній фактурі. При цьому здебільшого йдеться про елементи в оркестровій тканині, які не виокремлюються як семантично самостійні одиниці (які мали б достатню пізнаваність в умовах певного контрасту тембрів і регістрів). В цьому контексті відзначимо безсумнівний вплив на В. Сильвестрова стилістики творів А. Веберна, позначених винятковою виразністю і тендітною витонченістю звучання, тобто композитора, який найбільш послідовно застосовував пуантилістичну техніку. Принагідно вкажемо, що пуантилізм із особливою інтенсивністю актуалізує просторовий компонент музичної тканини.

Прикметною вбачається пропорційна архітектоніка камерної симфонії «Спектри», заснована на принципі розширення у геометричній прогресії – збільшення тривалості частин (під орудою І. Блажкова перша частина триває приблизно 2 хвилини, друга – ≈ 4 хвилини та третя – ≈ 8 хвилин).

Отже, симфонія «Спектри» для камерного оркестру репрезентує особливий часопростір, створений за допомогою залучення новітніх композиторських технік письма, що слугували емблематикою творчої свободи у музичній культурі 1960 років.

Висновки. Симфонічна творчість раннього стилю В. Сильвестрова є яскравим виявом авангардних тенденцій української культури 1960 років. Зважаючи на цілковито несприятливі зовнішні соціальні обставини, умови тоталітарної несвободи, вражаючим і унікальним явищем музичної культури означеного періоду постав «київський авангард».

Ранній період творчості В. Сильвестрова позначений іманентними властивостями авторського висловлювання, які затребували інших форм художнього вираження, аніж це було прийнято в тогочасній академічній симфонічній практиці.

Переосмислення усталених канонів втілилось у створення шедеврів у нових жанрах і самобутніх композиторських техніках у руслі авангарду ХХ століття.

Камерна симфонія «Спектри» як стилістичний зразок раннього періоду творчості В. Сильвестрова втілює оригінальність художнього мислення митця. Свобода авторського висловлювання у творі виявлена на різних рівнях: мовленнєвому, композиційному, стильовому.

Музична мова «Спектрів» базується на залученні сонорних звучань, пуантилізму та алеаторики. Головними чинниками при аналізі простору партитури та її звукової реалізації, вирізненні окремих елементів на рівні побудови цілого постають слуховий (з опорою на характеристичність або пізнаваність типових зворотів музичної мови) і зоровий (завдяки графічній виразності нотного запису авангардної музики).

У симфонії «Спектри» для камерного оркестру відсутня кореляція з образом людини. Теми в класичному розумінні, яка так чи

інакше апелює до інтонацій сфери культурного, людського, ширше – мовного (на відміну від допоняттєвого, природи поза людиною, надмовного), немає. Камерна симфонія «Спектри», як Друга і Третя симфонії – «космічні пасторалі», за визначенням В. Сильвестрова – є прикладом, що декларує авангардну поетику і свободу вираження онтологічних фундацій музики в абсолютному вигляді.

Перспективи подальших розвідок пов'язані із дослідженням симфонічної творчості Валентина Сильвестрова – видатного музиканта сьогодення – як втілення звукообразної поетики його композиторського мислення.

ЛІТЕРАТУРА

- Айги, Г. (2015). Тихие лики украинской культуры. Валентин Сильвестров и ки-вский круг. В кн. Ламах В. *Книги схем*. (Тт. 1–2). Т. 1, сс. 21–22. Киев: Арт Книга.
- Антипенко, О. (2014). Його девізом було – віддавати. У зб. *Екранний світ Сергія Параджанова*. Ю. Морозов (Упоряд.), сс. 77–82. Київ: Дух і літера.
- Городецька, О. (2021). Драматургія сонатності у творах українського авангарду 60-х років ХХ століття. У кн. *In Memoriam. Композитор Володимир Загорцев. Статті, листи, спогади. Матеріали до біографії*. О. Войтенко (Ред.), сс. 159–169. Київ: Фенікс.
- Клочко, Д. (2019). *65 українських шедеврів. Визнані і наявні*. Київ: ArtHuss.
- Михайлова, О. (2003). «Монодія» Валентина Сильвестрова в проєкції діагоналі. *Науковий вісник НМАУ імені П. І. Чайковського*, 25, 67–83.
- Опанасюк, О. (2021). *Художній образ: структурна феноменологія і типологія форм*: (Монографія). Київ: ФОП Маслаков.
- Савицька, Н. (2008). *Хронос композиторської життєтворчості*. Львів: Скорпіон.
- Сильвестров, В. (2004). *Музыка – это пение мира о самом себе... : сокровенные разговоры и взгляды со стороны: беседы, статьи, письма*. А. Нестьева (Авт.-сост.). Киев.
- Сильвестров, В., Блажков, И. (2014). От авангарда к «Тихим песням» [відео]. Съемка: А. Мунипов, И. Мунипова для проекта «Фермата». Берлин, Потсдам. URL: <https://youtu.be/7yeDOID1Uqw>

- Стеффен, Дж. М. (2014). «Київські фрески»: невітлений кінопроект Сергія Параджанова. У зб. *Екранний світ Сергія Параджанова*. Ю. Морозов (Упоряд.), сс.83–106. Київ: Дух і літера.
- Щетинський, О. (2017). *Лінії. Перехрестя. Акценти. Композитор Леонід Грабовський*. Київ: Акта.
- Shapovalova, L. & Romaniuk, I. & Chernyavska, M. & Shchelkanova, S. (2021). Early (Avant-Garde) Symphonies by Valentin Silvestrov as a Sound Universe. *Studia Universitatis Babeş-Bolyai Musica*, 66 (1), 329–343. DOI: 10.24193/subbmusica.2021.1.21
- Shapovalova, L. & Chernyavska, M. & Govorukhina, N. & Nikolaievskaya, Yu. (2021). Pastoral in instrumental and vocal music 18–21 centuries: genre invariant and performance. *Ad Alta: Journal of interdisciplinary research*, 11 (2), special XX, 136–140, http://www.magnanimitas.cz/ADALTA/1_10220/papers/A_23.pdf

Iryna Romaniuk

PhD in Art Studies, Full Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Interpretology and Music Analysis
Kharkiv I. P. Kotlyarevsky National University of Arts
e-mail: yarka_lviv@ukr.net
ORCID iD: 0000-0001-7900-5960

Svitlana Shchelkanova

Lecturer at the Department of Interpretology and Music Analysis
Kharkiv I. P. Kotlyarevsky National University of Arts
e-mail: cvetlanakabasova@gmail.com
ORCID iD: 0000-0001-7951-7499

V. SILVESTROV'S CHAMBER SYMPHONY "SPECTRA" IN THE CONTEXT OF AVANT-GARDE TENDENCIES OF UKRAINIAN CULTURE OF THE 1960S

Statement of the problem. *At present, the creative personality of Valentyn Silvestrov appears to be significant taking into account a well-established mission of the artist as a spokesman of the Ukrainian art of today on a global*

scale. Today in the conditions of historical challenges and victorious endurance of Ukraine, the chamber symphony "Spectra" (1965), created over 50 years ago, is actualized as a manifestation of free thinking. Neither in national nor in the world musicology has this work been the subject of special research; this fact determines the relevance of the topic of the scientific research.

Analysis of recent research and publication. The works by O. Horodetska and O. Opanasiuk are devoted to the study of V. Silvestrov's work in the context of avant-garde tendencies of Ukrainian culture of the 1960s.

The main objective of the study is to consider V. Silvestrov's chamber symphony "Spectra" in the context of avant-garde tendencies of Ukrainian culture of the 1960s. **The scientific novelty** of the research findings is closely related to the actualization of the study of the chamber symphony "Spectra", which is of considerable interest for Ukrainian music science in the context of the study of avant-garde trends in Ukrainian culture of the 1960s. The concept of the research is based on the following **scientific approaches**: historical-cultural, genre, stylistic, structural-functional. In addition, the semantic and hermeneutic methods were employed.

Results. The artistic community of Kyiv in the 1960s played an important role in the formation of underlying aesthetic principles of V. Silvestrov's early style. The composer belonged to the creative group "Kyiv avant-garde". Individual artists of the group played a crucial role in the creation of V. Silvestrov's "Spectra" (1965). The name of the symphonic composition is directly connected with the dramaturgy of S. Paradjanov's unfinished feature film "Kyiv Frescoes" (1965). "Spectra" is a three-movement symphony for chamber orchestra. The musical language of the work is based on the involvement of sonorous sounds, pointillism and aleatorics. Freedom of embodiment of the author's expression is revealed at all levels: speech, composition, style.

Conclusion. The Symphony "Spectra" for Chamber Orchestra (1965) reflects the early period of V. Silvestrov's work. It was important to take into account the cross-cultural context when considering the early period of the composer's work. It is about the work of the creative group "Kyiv avant-garde", which became a unique phenomenon in the musical culture of the Ukrainian sixties. The chamber symphony "Spectra" is a special type of symphony and is the embodiment of the originality of the artistic thinking of V. Silvestrov.

Key words: *composer's creativity; musical thinking; Ukrainian musical culture; V. Silvestrov's Symphony "Spectra" for Chamber Orchestra; "Kyiv avant-garde"; timbre; aleatorics; sonority; writing technique; pointillism.*

REFERENCES

- Antypenko, O. (2014). His motto was to give. In *Serhiy Parajanov's Screen World*. Yu. Morozov (Compiler), pp. 77–82. Kyiv: Dukh i Litera [in Ukrainian].
- Aygi, G. (2015). Peaceful Faces of Ukrainian Culture. Valentin Silvestrov and the Kyiv circle. In Lamakh V. *Books of schemes. (Vols. 1–2)*. Vol. 1, pp. 21–22. Kiev: Art Kniga [in Russian].
- Horodetska, O. (2021). Dramaturgy of sonata form in the works of the Ukrainian avant-garde of the 60s of the XX century. In *In Memoriam. Composer Volodymyr Zahortsev. Articles, letters, memoirs. Materials for the biography*. O. Voitenko (Ed.), pp. 159–169. Kyiv: Feniks [in Ukrainian].
- Klochko, D. (2019). *65 Ukrainian masterpieces. Recognized and available*. Kyiv: ArtHuss [in Ukrainian].
- Mykhailova, O. (2003). "Monody" of Valentyn Silvestrov in the projection of the diagonal. *Scientific Herald of P. I. Tchaikovsky National Music Academy of Ukraine*, 25, 67–83 [in Ukrainian].
- Opanasiuk, O. (2021). *Artistic image: structural phenomenology and typology of forms*. (Monograph). Kyiv: FOP Maslakov [in Ukrainian].
- Savytska, N. (2008). *Chronos of the composer's creative life*. Lviv: Skorpion [in Ukrainian].
- Shapovalova, L. & Chernyavska, M. & Govorukhina, N. & Nikolaievskaya, Yu. (2021). Pastoral in instrumental and vocal music 18–21 centuries: genre invariant and performance. *Ad Alta: Journal of interdisciplinary research*, 11 (2), special XX, 136–140, http://www.magnanimitas.cz/ADALTA/1_10220/papers/A_23.pdf [in English].
- Shapovalova, L. & Romaniuk, I. & Chernyavska, M. & Shchelkanova, S. (2021). Early (Avant-Garde) Symphonies by Valentin Silvestrov as a Sound Universe. *Studia Universitatis Babeş-Bolyai Musica*, 66 (1), 329–343. DOI: 10.24193/subbmusica.2021.1.21 [in English].
- Shchetynsky, O. (2017). *Lines. Crossings. Accents. Composer Leonid Hrabovsky*. Kyiv: Acta [in Ukrainian].

- Silvestrov, V. (2004). *Music is the singing of the world about itself...: intimate conversations and views from outside: conversations, articles, letters*. A. Nestyeva (Ed.). Kyiv [in Russian].
- Silvestrov, V., Blazhkov, I. (2014). From avant-garde to “Quiet Songs” [video]. Camera: A. Munipov, I. Munipova for the “Fermata” project. Berlin, Potsdam. URL: <https://youtu.be/7yeD0ID1Uqw> [in Russian].
- Steffen, J. M. (2014). “Kyiv frescos”: an unrealized film project by Serhiy Parajanov. In *Serhiy Parajanov's Screen World*. Yu. Morozov (Compiler), pp. 83–106. Kyiv: Dukh i Litera [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 20 квітня 2022 р..